

İÇİNDEKİLER

SERİ EDITÖRLERİNİN ÖN SÖZÜ	15
TÜRKİYE'DE BİLİM FELSEFESİ LİTERATÜRÜNDE YENİ BİR DÖNEMİN BAŞLANGICI: ÇAĞDAŞ BİLİM FELSEFESİ SERİSİ.....	15
ÖN SÖZ	19

IV. YAPISALCILIK, MARKSİZM VE BİLİM	
LOUIS ALTHUSSER VE ÇAĞDAŞ FRANSIZ	
BİLİM FELSEFESİ: EPİSTEMOLOJİ, YAPISALCILIK	
VE TEORİK PRATİK	
ŞİLAN KESLER.....	23
KURTUL GÜLENCİ.....	23
FELSEFE VE BİLİM, HER ŞEYE RAĞMEN!	
DOMINIQUE LECOURT VE FELSEFESİ	
BAHADIR SÖYLEMEZ.....	69

V. BİLGİ, İKTİDAR VE TOPLUM	
MICHEL FOUCAULT'NUN BİLİM FELSEFESİ	
EREN RIZVANOĞLU	97
PRATİĞİN BİLİMİ: BOURDIEU İLE	
TOPLUMSALIN YENİDEN KURULUŞU	
GÜNEY ÇEĞİN	149
İSMAİL TUFAN YILMAZ.....	149

VI. ÇAĞDAŞ FRANSIZ BİLİM FELSEFESİ	
MADDENİN ÖZÜNE YOLCULUK: FRANÇOIS	
DAGOGNET’NİN YAŞAM BİLİMLERİ VE	
NESNE ODAKLI FELSEFESİ	231
BUKET BERKETLİ	231
MICHEL SERRES: BİLİMSEL TİN VE	
EPİSTEMOLOJİNİN DÖNÜŞÜMÜ	
HAZARCAN İDİL TUFANTOZ	261
BRUNO LATOUR’UN BİLİM ANLAYIŞI,	
AKTÖR-AÇ TEORİSİ VE MODERNLİK ELEŞTİRİSİ	
ALPER BİLGEHAN YARDIMCI	307
JEAN PIERRE DUPUY: FELSEFİYİ TERK EDEN	
BİLİM VE İNSANIN ONTOLOJİK ÇÖKÜŞÜ	341
TALHA AYDIN.....	341
ÖNEMLİ KAVRAMLAR VE DÜŞÜNÜRLER LİSTESİ.....	373
KAVRAM DİZİNİ	377
SÖZLÜK	379

ÖN SÖZ

Yirminci yüzyılın ikinci yarısı bilimin yalnızca evrensel yöntemler, mantıksal çözümlemeler ve laboratuvar uygulamaları aracılığıyla anlaşılabileceği yönündeki klasik kabullerin kapsamlı biçimde sorgulandığı bir döneme karşılık gelmektedir. Elinizdeki *Fransız Bilim Felsefesi II* adlı cilt, Gaston Bachelard ve Georges Canguilhem ile kurumsallaşan tarihsel epistemoloji geleneğinin sonraki kuşak düşünürler tarafından nasıl dönüştürüldüğünü ve bilimin giderek daha fazla toplumsal, siyasal, teknik ve ekolojik bağlamlar içerisinde ele alınmaya başlandığını göstermeyi amaçlamaktadır. İlk ciltte ağırlıklı olarak bilimsel bilginin tarihsel gelişimi, kavramsal dönüşümleri ve epistemolojik temelleri incelenirken, bu ciltte bilim ideoloji, iktidar, toplumsal pratikler, teknik nesneler, iletişim ağları ve gezegensel krizlerle ilişkisi içerisinde değerlendirilmektedir.

Bu dönüşümün önemli duraklarından biri Louis Althusser'in bilim ile ideoloji arasındaki ilişkiyi yeniden yorumlamasıdır. Althusser, bilimi toplumsal gerçekliğin doğrudan yansıması olarak değil, kendi nesnesini üreten özgül bir teorik pratik olarak kavramsallaştırmıştır. Bu yaklaşım, Michel Foucault'nun bilgi sistemlerinin tarihsel koşullarını araştıran çalışmalarıyla yeni bir boyut kazanmış ve bilgi, söylem, iktidar arasındaki ilişkiler bilim felsefesinin temel meselelerinden biri haline gelmiştir. Pierre Bourdieu ise bilimsel etkinliği toplumsal alanlar, sermaye biçimleri ve mücadele ilişkileri çerçevesinde ele alarak bilimsel bilginin toplumsal üretim koşullarını görünür kılmıştır. Dominique Lecourt ise

tarihsel epistemoloji geleneğini sürdürerek bilim ile ideoloji arasındaki karmaşık ilişkiyi eleştirel bir perspektifle değerlendirmiştir.

Kitabın ilerleyen bölümleri Fransız bilim felsefesinin maddi dünya, teknik nesneler ve iletişim ağlarına yönelen yeni açılımlarını incelemektedir. François Dagognet nesnelerin ve teknolojilerin felsefi önemini vurgularken, Michel Serres bilim, edebiyat ve mitoloji arasındaki sınırları aşan özgün bir düşünce geliştirmiştir. Devamında Bruno Latour ise Aktör-Ağ Teorisi aracılığıyla bilimsel ve toplumsal süreçlerde insan dışı unsurların rolünü görünür kılarak modernliğin doğa-toplum ayrımını köklü biçimde sorgulamıştır. Jean-Pierre Dupuy ise karmaşıklık, teknoloji, yapay zekâ ve küresel riskler üzerine çalışmalarıyla çağdaş dünyanın karşı karşıya olduğu tehditleri bilim felsefesinin temel sorunları arasına taşımıştır.

Bu cilt, Fransız bilim felsefesinin yirminci yüzyılın ikinci yarısından günümüze uzanan gelişimini tek tek düşünürlerin katkılarının ötesinde, bilimin toplum, teknoloji ve doğa ile kurduğu ilişkilerin dönüşümü üzerinden ele almaktadır. Böylece okuyucu bilimsel bilginin doğruluk ve yöntem tartışmalarını aşarak iktidar, teknik, maddi kültür ve ekoloji gibi alanlarla kesişen çok katmanlı bir düşünsel ufka dönüştüğüne tanıklık edecektir.

Editörleri

Doç. Dr. Alper Bilgehan Yardımcı

Dr. Karani Kağan Badem

LOUIS ALTHUSSER VE ÇAĞDAŞ FRANSIZ BİLİM FELSEFESİ: EPİSTEMOLOJİ, YAPISALCILIK VE TEORİK PRATİK

ŞİLAN KESLER
KURTUL GÜLENC

Giriş: Althusserci Bilim Felsefesinin Tarihsel ve Epistemolojik Arka Planı

Louis Althusser, çoğunlukla ya Marksist politika teorisinin önemli bir figürü ya da yapısalcı düşüncenin eleştirilmesi gereken bir temsilcisi olarak kabul edilir. Söz konusu değerlendirmeler ve eleştiriler, Althusser'in kendine özgü konumunu ortaya koymak bakımından yerinde olsalar da, bu Marksist bilgi teorisinin arka planında bulunan ve temelini çağdaş Fransız bilim felsefesiyle kurduğu derin bir epistemolojik ilişkiden alan kavrayış biçimini yeterince ele alamamamıza sebep olabilir. Bu anlamda, Althusser'e ait olduğunu bildiğimiz "epistemolojik kopuş", bilim-ideoloji veya teori-pratik ayrımı gibi pek çok kavram ve ayrım, Gaston Bachelard ve Georges Canguilhem gibi kimi Fransız bilim felsefecilerinin yer aldığı bir ekol içerisinde geliştirilmiş ve kendisine özgü ayırt edici özellikler taşıyan bir epistemoloji geleneğiyle yakın temas içerisinde olmuştur. Bu hususlar da göz önünde bulundurularak, çalışmamızın amacını şu şekilde ortaya koyabiliriz: Althusser'in bahse konu geleceğe nasıl eklemlendiğini ve bu eklemlenişin, Althusser'in kendi teorisinin bilim felsefesi uğrağı açısından ne türden

kopuşları ve süreklilikleri içerdğini, kimi zaman güçlü kimi zaman ise daha tartışmaya açık yönlerini göstermek.

Perry Anderson'un "Batı Marksizmi" olarak ifade ettiği eğilimin en etkili temsilcilerinden biri olarak Louis Althusser'in, özellikle erken dönemi, Marksizm'e yeni bir soluk getirme girişimlerine sahne olmuş, geç dönemi ise olumsuzluk (*contingence*) ve zorunluluk ilişkisi gibi tartışmalara dek genişlemiştir (Anderson, 2011, s. 9; Tosel, 2019, s. 220). Fakat Althusser'in Batı Marksizmi'ne ve birçok post-Marksizmlere alternatif olma hedefiyle ortaya çıkan Yapısalcı Marksizminin¹ ömrü pek de uzun sürmemiş, yine de İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Batı'da ortaya çıkmış en güçlü teorik kaynaklardan biri haline gelmeyi de başarmıştır. Althusser'e ve takipçilerine bakıldığında, Batı Marksizmi'nin onlara göre yanılışmalardan oluşan politik varsayımlarını eleştirirlerken, ideoloji ve politikanın özerkliği, toplumsal öznellik, demokratik halk devleti ve kapitalizm öncesi üretim tarzları gibi konulara da odaklandıkları fark edilir (Resch, 2014, s. 11). Althusser'in çıkışı, tam da Marksizmin bir rönesansı gerektirdiği zamanda, dolayısıyla belirgin bir konjonktürel iklimde gerçekleşir. Bu açıdan, Althusser'i önemli kılan hususlardan biri, bu konjonktürün sormayı mecbur kıldığı sorulara verdiği cevaplardan çok, tam da bu soruları görebilmiş olmasıdır (Balibar, 1991, s. 14).

Temelde Althusser'in hamlesi, Marx'ın düşüncesini kuşattığını iddia ettiği hümanizmden, Hegelcilikten ve epistemolojiden kurtarmak üzerine kurulu olmuştur. Bu amaçla, toplumsal koşulların tarihselliğinin önemini vurgularken, yapısalcı yaklaşımı geliştirmeye çabalar. Toplumsal pratiği, bir merkezi olmayan yapı olarak düşünür (Althusser, 2005,

1 Her ne kadar Althusser'in kendisi bu isimlendirmeyi kabul etmemiş olsa da çalışmamız bağlamında isimlendirme meselesi oldukça ikincil gibi gözüktüğünden bu tartışmaya girmeyeceğiz.

s. 168).² Bu noktada ilham aldığı isim ise Baruch Spinoza'dır. Gaston Bachelard³, Jean Cavaillès (Cavaillès, 1994) ve Georges Canguilhem'in (Canguilhem, 1977) bilim incelemelerine derinlik kazandırarak epistemolojiyi kullanmayı ve Marx'ın metinlerine dönerek de siyasal teoriyi yenilemeyi hedefler (Lasowski, 2019, s. 11). Teorik sisteminin arkasında ise "epistemolojik kopuş" (*coupure épistémologique*) ve "sorunsal" (*problématique*) kavramlarını ödünç aldığı filozof ve bilim tarihçisi Bachelard'ın ve Canguilhem'in, yine üst belirlenim (*surdétermination*) kavramından esinlendiği Sigmund Freud'un etkisi söz konusudur.⁴

Althusser Marksizm'in krizinin sorumlusu olarak Marx'ın teorisini görmez; bu yüzden, Marx'ı yeniden okumaya girer. Düşünüre göre Marx, pratiği ortaya koyabilmiş olsa da teoriyi ortaya koymamıştır (Althusser, 2005, s. 235). Teori ve pratik arasındaki bu kopuşun kaynağındaki teori eksikliği ise, "entelektüeller" giderecektir. *Marx İçin*'de (*Pour Marx*) Althusser şöyle söyler:

Bizim felsefi belleğimizde bu dönem; inlerine çekilerek hata kollayan silahlı entelektüellerin dönemi olarak kalır. Başka bir deyişle bu; bizim gibi esersiz filozofların dönemidir. Sınıf mücadelesinin o merhametsiz bıçak yarasıyla; dünyayı sanat, edebiyat, felsefe ve bilim katmanlarına ayıran ve her bir uğrakta politika yapan bizlerin dönemi... Karikatürü çizilen bu dönemi, boşlukta dalgalanan o yüksekteki bayrağın

2 Althusser, genel olarak toplumsal pratik içinde dört "temel düzey" belirler: ekonomik, politik, ideolojik ve bilimsel. Bu yapı, aynı anda hem cisimsel hem de zihinsel etki üreten ve neden-sonuç ilişkilerinden oluşan sınırsız bir bütün gibidir (Yelkenci, 2021, s. 669).

3 Bachelard'ın yaşamı, yapıtları ve kavramları ile ilgili Türkçe literatürde anlaşılır bir kaynak için bkz: Tunç, T. (t.y.). Bachelard, Gaston. *İçinde KLU Felsefe Ansiklopedisi*. Erişim: 13 Haziran 2026, <https://www.klufelsefe.com/kelime/bachelard-gaston/> adresinden erişildi.

4 Yine "sempomatik okuma" ve "merkezsiz yapı" kavramlarını Jacques Lacan'dan ödünç almış olduğu görülür (Anderson, 2011, s. 97).

üzerindeki tek bir cümle özetler: “Burjuva bilimi, proleter bilimi.”⁵ (Althusser, 2005 s. 12)

Althusser için bu bakımdan her bilim en temelde ideolojiktir ve bilimler, “epistemolojik bir kopuş” ile bilimsel bir evreye geçer. Bilim ile ideoloji arasındaki ayrımı ise, ancak ve ancak gerekli birikime sahip olduğunu iddia ettiği “entelektüeller sınıfı” yapabilir. Bu yönüyle, Althusser’in, Marx’ın metinlerine dönerek, dolayısıyla Marx’ın tezlerini yeniden ele alarak 1960’lı yıllarda, *Marx İçin* ile beraber, Bachelard’ın “epistemolojik kopuş” kavramını sahiplendiği görülür.⁶

Althusser’in yaklaşımını daha yakından kavrayabilmemiz için, ilişkilendiği figürleri ve düşünce hatlarını ortaya koyalım. Bu sebeple, öncelikle Fransız bilim felsefesi geleneği içerisinde Althusser’i konumlandırmalıyız. Elbette ki, Fransız bilim felsefesi geleneği, geniş bir yelpazeyi kapsar. Fakat Althusser’in beslendiği esas gelenek, bilimin rasyonalitesinin ancak ve ancak bilimin tarihsel kırılmaları üzerinden okunabileceğini savunan, “Fransız tarihsel epistemolojisi” isimli yaklaşımdır. Bu noktada, Fransız bilim felsefesi ile Fransız tarihsel epistemolojisini henüz en başta birbirinden ayırt etmemiz önemli olacaktır. Fransız bilim felsefesi (*épistémologie française*), bilgiyi soyut bir öznenen ziyade, somut birtakım bilimsel kavramların tarihi üzerinden ele alması anlamında özgünlüğe sahip bir gelenek olarak karşımıza çıkar. Yanı sıra, “Fransız tarihsel epistemolojisi” olarak

5 (Çeviri bize aittir.)

6 Fakat kavramın gerçekte Bachelard’dan ödünç alınıp alınmadığı meselesi de esasen bir iddiadır. Balibar’a göre bu kavram, Althusser’in 1960-1965 yılları arasında ortaya attığı özgün bir kavramdır. Yine Balibar’ın Georges Canguilhem’den aktardığı kadarıyla, bilim tarihi açısından da önemli bir yer edinecek olan bu kavram, orijinalinde, “epistemolojik engel” kavramıdır (Balibar, 1991, s. 21). Althusser “epistemolojik kopuş (*coupure*)” ya da “kesinti (*rupture*)” kavramını pek çok yerde kullanır (Althusser, 1965, s. 52, ayrıca eser genelinde passim).